

DIWRNOD CORDDI

Gwilym Morris Jones

Ychydig iawn o bobl yr oes yma sydd yn gyfarwydd a'r hen ddull arbennig o gorddi a gwneud menynd. Roedd y grefft yma yn yr hen ddyddiau yn rhywbeth hollol gyffredin, un fyddai'r trigolion y fferm a thyddyn yn ei harfer yn rheolaidd.

Dyma fras olwg sut byddai rhai o fy hynafiaid yn mynd ati i gorddi a gwneud menynd yn eu cartref ar fferm Plas Isa, Betws Garmon erystalwm.

Diwrnod prysur yn y tŷ llaeth oedd diwrnod corddi, gyda'r olwyn ddŵr wrth dalcen y tŷ yn chwyrnellu a byrlymu wrth droi yr echel a gysylltai'r olwyn a'r gwregys lleddr i droi y fuddai. Dros y ffordd i'r ty roedd llyn bychan, llyn corddi fel y gelwid, gyda nant fechan yn llifo iddo o fynydd Moel Gron. Yn agos at ei waelod roedd caead haearn a chylch arno a dynnwyd ar ddiwrnod corddi i adael y dŵr lifo allan i droi a gweithio'r olwyn ddŵr. Ar yr ochr arall roedd agoriad tebyg i ffenestr fechan yn gwynebu ffôs yn y cae rhag gorlifiad wedi i'r caead ei ail osod.

'Llaeth cadw' a elwid y llaeth a gesglid yn ddyddiol ar ôl ei odro. Rhaid oedd hidlo'r llefrith cynnes o'r beudy drwy hidlan a dau waelod arni. Rhwng y ddau waelod gosodwyd padiau o wlan cotwm i rwystro'r amhuredd fynd drwodd i'r pot, yna ei adael am ddeuddydd neu dri cyn ei gorddi i dewychu ('twchu'). Roedd y tymheredd yn holl bwysig yn yr haf gan fod gwres yr haul yn amharu ar y llaeth gan ei wneud i rannu yn gawslyd a gleision. Gallai hyn wneud y menynd yn ogystal a'r llaeth enwyn yn gryf eu blas. Pan fyddai'r hin yn oer yn y gaeaf, ceid ambell drafferth i gael y llaeth cadw i dewychu, felly un ffordd o rwystro hyn oedd gwneud nyth o wair mewn celwrn a gosod y pot llaeth ynddo rhag rhynnu. Yn gaeaf ar y pot gosodwyd llechen bwrpasol a wneuthpwyd yn y chwarel. Roedd y lechen yma yn cynnwys dwy ystyllen gul wedi eu gosod ar ei thraws gyda dwy arall yn groes iddynt, ac un fechan ei maint wedyn fel handlen i'w chodi. Roedd gan fy nhaid a nain yn eu meddiant ddwy lechen o'r fath a gawsant yn anrheg gan gymydog a weithiai yn chwarel Cors y Bryniau. Yn ogystal a hyn, defnyddwyd y ddwy lechen i ddal y menynd ar ôl ei wneud yn bwysi ac yn barod i'w werthu, neu efallai ei gyfnewid am neges yn siop y pentref.

Cyweirio a elwid y ddull o drin menynd, a printan oedd y gair am y menynd na fyddai ar y diwedd yn ddigon i wneud pwys. Gwnai y printan anrheg bach i ambell ffrind neu gymydog, a gofalai nain bob amser lunio ar ei wyneb lythyren gyntaf enw y sawl a'i derbyniai, gan ei wneud i edrych yn fwy arbennig. Pan fyddai ambell lwyaid o fenyn dros ben fe'i rhoddwyd yn glapiau bychain ar bared neu wal y tŷ gan ei adael am ychydig ddyddiau i lwydo. Defnyddwyd llwydni y menynd, (menynd gwyrdd fel y gelwid), i'w rwbio a'r friw neu ddolur fel meddyginiaeth i'r sawl, neu anifail, fyddai ei angen.

Peth pwysig ynglyn a llestri a chelfi llaeth oedd eu bod wedi eu gwneud o bren, a rhaid oedd streilio 'rhain drwy eu sgaldian a dŵr berweddig. Ar ddiwrnod corddi gosodwyd y celfi a'r llestri, oedd yn cynnwys y fuddai, noe, esgyll, cwpan deneu a'r bocs print mewn sesdon lechen i eistedd yn y pistyll gyferbyn a'r olwyn ddwr. Byddai dwr y

pistyll wedyn yn arllwys drostynt nes y byddent wedi mwydo. Pe'i defnyddid heb eu gwlychu buasai'r menyyn yn glynu ac yn amhosib i'w gyweirio. Ar ôl pob corddiad cedwid y celfi a'r llestri o dan liain gwyn hyd y tro nesaf. Yr oedd streilio y dwylo hefyd yn bwysig drwy eu golchi mewn dŵr poeth a soda ynghyd a dyrnaid o halen. Ffordd arall o wneud hyn oedd defnyddio blawd ceirch a'i rwbio a'r y croen cyn eu rinsio a dŵr oer. Wrth wneud hyn yn drwyadl nid oedd peryg i'r menyyn gydio. Pan fyddai llawnder yn yr haf, cedwid peth o'r menyyn o bob corddiad gan roi mwy o halen ynddo cyn eu bacio fesul ychydig i botyn pwrpasol. Wedi'r pot lenwi, gwnaethpwyd heli yn cynnwys halen, saltpetre a dŵr poeth, ac wedi iddo oeri, ei dywallt dros y pot i'w gadw'n bur ar gyfer y gaeaf. Potiau pridd llwydion oddeutu saith pwys a ddefnyddwyd gan gwell fyddai 'rhain na'r potiau pridd mawr. Blas cryf fyddai ar y menyyn at waelod y potiau hynny. Rhai o dermau am flas cynnwys y potiau mawrion oedd, 'blas hir yn hel', 'blas deilen' a 'blas llosgi'.

Galwai pobl yn aml ym Mhlas Isa i gael piseriad o laeth enwyn ffres, a rhaid bob amser fyddai cael rhoi ceiniog neu ddwy am dano - ni fyddant yn fodlon ei gymeryd am ddim. Arwahan i'w ddefnyddio fel diod, gwnaethant fowliaid o fara, neu datws llaeth i'w fwyta, rhywbeth hollol gyffredin yr adeg honno.

Hen gymeriad a alwai ambell dro yn y fferm oedd hen borthmon gwartheg o'r enw Elis 'Rali,' a rhywbeth tebyg i hyn ddywedai wrth nain, "Dim te i mi Musus, powliaid o laeth enwyn a brechdan fara ceirch os gwelwch chi'n dda." Clowcian chwerthin fyddai nain bob tro y clywai fy ewythr Daniel yn dynwared, chwedl hithau, "rhen 'Rali' a'i bowliaid llaeth," Hefyd un o'r lliaws o grwydriaid a alwai i gardota wrth y drws oedd hen drempyn, un fyddai'r teulu yn ei alw'n "Rhen Wyddal Mawr," a doedd dim yn ei blesio yn well na chael llond ei biser du tolciog o laeth enwyn. Weithiau os y byddai'n ddigon lwcus, cai lond ei bocedi o datws drwy'i crwyn. Digri fyddai clywed hwn wrth dderbyn y tatws yn gofyn am, "A pinch of salt for the old woman." Pwy oedd 'yr old woman' does wybod, ond dyna oedd ei ffordd ef o ofyn am halen.

Pan fyddai anhwylder ar rhywun ac yn methu a chymryd lluniaeth, beth well yr adeg honno na glasdwr cynnes i glirio'r cyfansoddiad. Y ffordd o wneud hyn oedd tywallt dŵr poeth ar y llaeth ac yfed digon o'r gleision. Gwnaethpwyd hefyd deisen laeth enwyn, wedi ei chymysgu a llaeth, (nid llefrith.) Cedwid y deisen ar gyfer pobl ddiarth a alwai o bryd i'w gilydd yn y tŷ, ac er fod gan nain rysât ar ei chyfer, synnwyr y fawd a ddefnyddiau bob amser.

Fy ewythr Bob glywyd un tro yn cyffelebu hen bregethwr diflas a hir wyntog:

"Roeddwn yn ei weld o'n debyg iawn fel tae o wedi bod yn corddi hen laeth a hwnnw yn cau a dwad, a'r blaenoriaid yn y seiat ar ôl y cwrdd yn mynd ati i drïo cael y menyyn mân yn glapia."

Fel mae pethau wedi newid.